

RUDOLF VÄRNLUND

Det förlorade riket

Ur *Döda människor* (1924)

I.

Det är ingenting märkvärdigt med trappuppgången, utan den liknar tusen andra i tusen andra hus med fem våningar och ett hundratal lägenheter. Porten är kantstött och skrapad av möbler som flyttats igenom; de två nedre trapporna äro om vintern ständigt våta av smältande snö, om sommaren dammiga och smutsiga av torkad lera; nederst äro ledstängerna nötta och avfilade, överst ännu oljefärgsblanka. Huset är en av dessa hyreskaserner, som verka mera beklämmande än det mest förfallna ruckel, det är trångt, luftfattigt, proletäriskt och opersonligt. Ingen människa kan behålla sin ensamhet innanför dess murar. Varje våning har sin speciella atmosfär av hyresgästerna, på nedre botten med en tillsats av fuktig, osund luft från källaren, vars nedgång är innanför dörren, högst upp uppblandad med en lukt av torkande kläder från vindarna.

— — —

Under revolutionsdagarna vimlade det av beväpnade män med röda band om armarna i de fyra

PDF från Litteraturbankens sidor om Shared Reading:

<https://lb.se/bibliotekariesidor/shared-reading/>

Texten är hämtad ur *Döda människor* (1924):

<https://lb.se/f/VarnlundR/t/DodaManniskor/sida/75/etext>

trappuppgångarna. Ibland var det övningsskjutningar och exercis nere på gården och då hängde kvinnor och barn i alla fönster och gapade och ryste av omedveten njutning, en smula beundran och litet missnöje för att de själva förlorat sin betydelse.

Men så småningom gled livet åter in i de vanliga hjulspåren, och då upptäckte man att det kommit en ny hyresgäst fem trappor upp i uppgång B – – –

Det är en mycket stillsam man, som går och kommer utan att någon egentligen lägger märke därtill. Och han vill bestämt ha det så. Hans ansikte är blekt och tunt och bär ständigt ett stelt förbindligt uttryck, men i de vattenblå ögonen synes en glimt av skygghet, som säkerligen smugit dit alldeles nyligen, ty ibland kan den försvinna och lämna plats för en förnäm högdragenhet. Han kommer och går litet när som helst om dagen, glider tyst, som en skugga, upp eller ner i trapporna och rundar alla hörn med smidig fart, utan att det dock ser ut som om han skulle vara rädd. Ibland har han vid hemkomsten ett paket eller en väska med sig. Han bär allting mycket försiktigt som en man, den där varit van att handskas endast med sevrêsporslin.

Grannkvinnorna i trasiga, hemstickade koftor och nerklippade tofflor, stå i förstugorna och prata. De tystna, när han kommer, och stå stilla, spända av nyfikenhet, då han glider förbi. Det händer oftast att han endast ser på dem med en likgiltig främlingsblick, men då och då kan han rycka till och hälsa, hastigt och nervöst, som en människa, vilken plötsligt påminner sig en skyldighet. Och så försvinner han – – –

Vem är han? Vad lever han på? Vad gör han? Vad har han varit?

Ingen vet någonting, men samtliga äro överens om att en man med sådant ansikte och sådana händer icke hela sitt liv bott i en hyreskasern, där det luktar surkål på nedre botten och ärtsoppa högst upp – – –

Och ingen, icke ens husvärderna, har en aning om att den lägenhet på ett rum och kök han hyrt hyser ännu en människa, en människa som aldrig syns, en man som ingen sett, ingen vet om, och som själv knappast vet var han är. Han är väl femtio år, liten och späd, med en smula grått ansikte, cendréfärgat hår, en man utan särdrag och betydelse. Det enda som karakteriserar honom annorlunda än andra män är det att han är trött. Hela hans utseende talar om en trötthet, som icke kan övervinnas, hans slappa näsvinklar, den färglösa hyn, den utsägliga vilande hållningen, men framför allt hans ögon. De lysa aldrig. Dagarna i ända ligger han utsträckt på en soffa i rummets mörkaste del och stirrar med död blick upp mot taket, vars vita limfärg börjat spricka och falla ner. Då och då makar han sig litet bekvämare tillrätta och flyttar blicken till en annan punkt av taket, eller till en av väggarna med dess sjaskiga tapeter, eller till en av de tarvliga möblerna, men aldrig ett ögonblick vaknar han upp ur sin letargi. Han synes trött ända in i sitt innersta – – –

Någon gång i det förflutna har han varit en välskött man, rakad, ren och fin. Nu har skägget börjat växa vilt, så att hyn verkar smutsig. Ena strumpan hänger lös över skoskaftet, skjortan är uppfläkt över

bröstat så att ett fint blåådrigt skinn glimtar fram. På västen finns massor av fettfläckar efter spilld mat. Nu slarvar han med sig själv, fast det runtomkring honom råder en viss grad av snygghet. Det är den andre mannen, som går omkring och stökar om förmiddagarna – – –

– – –

Den andre kommer hem. Han stannar innanför dörren med vördnadsfullt avvaktande hållning. Mannen på soffan gör en svag rörelse och säger nästan ohörbart:

– Du har varit länge borta, min käre Jules.

Jules bugar sig djupt, när han svarar:

– Ers majestät! Jag har sökt efter general Loo.

En svag glimt av intresse visar sig i kungens ansikte, men Jules skyndar sig att upplysa med nästan ursäktsbedjande ton:

– Men tyvärr för sent, ers majestät. Generalen greps i går kväll av revolutionsmännen och fusiljerades i morse. Han pauserar och fortsätter med vibrerande stämma:

– Och hans sista ord var: ”Jag önskar jag fått dö i strid för min konung i stället” – – –

Kungen stirrar åter mot taket. Han säger tankspritt: – Jaså – – – jaha – – – Han var en trogen själ, min käre Jules. Jag minns hur han under striderna vid – – – Ja, var var det nu igen – – –

Han tystnar som om han ej orkar tänka efter längre. Slutligen råka hans drag i vila igen. Han har glömt att tänka på saken.

Och Jules, som förgäves väntat på fortsättningen, börjar glida omkring i rummet och ställa i ordning. Han är vaken och tyst och iakttagande som en väl uppfostrad kammartjänare. Ingenting undgår honom. Om mittbordet står en centimeter för långt mot ena sidan så flyttar han det ljudlöst rätt. Han plockar upp ett nerfallet sängfjun från golvet och ordnar gardinvecken. Med en massa små detaljer ger han rummet ett sken av furstlighet.

Det är endast sin herre han ej får röra vid, och det är hans stora lidande; det smärtar honom utsägligt att se förfallet i det förr så nobla ansiktet.

Och en gång vågar han sig fram med en skygg bön:

– Ska jag ändå inte ta och raka ers majestät – – –?

Kungen svarar uttråkad och missnöjd:

– Du talar för mycket, Jules – – –

Den trogne kammartjänaren bugar sig, sårad och sorgsen ända in i sitt hjärta. Han drar sig ut i köket. Efter en stund kommer han in med middagen, som han dukar upp på ett mindre bord framför soffan. Därpå försvinner han för dagen – – –

Kungen är ensam. Då och då tar han sig en bit från tallrikarna, men för det mesta ligger han alltjämt stilla, i dvala. Hans blod flyter trögt genom ådrorna. Han liksom ligger och väntar på att det skall stanna alldeles. Snart upphör hjärtat att slå, lemmarna bli kalla och styva – – –! Han tänker ej, han icke ens drömmer; han endast ligger, ligger utan att vänta, utan att vila, utan att höra eller förnimma. I ögonen lever en slocknande glimt, en reflex av dagsljus och sol. Det är allt – – –

Mittpå dagen är det tyst i huset, men framemot kvällen vaknar det upp. Själva väggarna få liv. Arbetarna komma hem, barnen dras in från gator och lekplatser, och kvinnorna börja slamra i spisar och vattenledningar, vilka fortplanta ljudet upp eller ner genom alla de fem våningarna. Röster tränga upp genom trossbottnarna. I den ena lägenheten sjunger man, i den andra grälar man, i den fjärde skrattar man. Barn skrika och en hund skäller dovt. På nedre botten spelar en yngling handklaver, under taket börjar en grammofon skrälla, tre systrar, som äro noviser vid frälsningsarmén, hålla kvällsandakt till ackompanjemang av gitarrer. Senare på kvällen få de besök av en djup, lidelsefull basröst, vilken kan vråla likt ett förhistoriskt jättedjur eller kuttra nere i strupen som en parningslängtande duva.

Alltsammans tränger fram till kungens läger. Det är långt, långt borta och ändå alldeles intill hans öron. Ibland klingar något ljud utanför fönstren, som vetta åt gården, ibland tränger det upp ur soffan, och stundom smyger det ut mellan de stängda kakelugns-luckorna. Han är nästan van vid det, men ändå rycka hans ögonlock av överretning, och ett undertryckt, nästan omedvetet, hat till allt detta främmande och mystiska, och just därför fientliga liv, som existerar runtomkring honom – – –

II.

En kväll, det är två månader sedan han kom till huset, grips han också av en slags nyfikenhet att få veta något om dessa människor som leva i hans

närhet. Så fort det mörknat stiger han upp och ställer sig bakom fönstergardinen. Därifrån ser han nu de fem våningarna på andra sidan gården. I en del fönster är det mörkt, folket är borta; för en del andra finns det nerdragna röda eller blå rullgardiner, men innanför de flesta lyser det. Lägenheterna ligga öppna för hans blickar. Han kan se hur människorna gå omkring och stöka för sig själva därinne, hur de sitta i ring vid borden. Stundom försvinna de i delar av rummen som ligga dolda för honom, stundom dyka de upp igen. Så många främmande liv det finns, som han icke haft en aning om – – –

Vartefter kvällen skrider fram slockna ljusen eller dras rullgardinerna ner, döljande, utestängande honom. Men i ett lyser det ännu, och som han koncentrerar sin uppmärksamhet på detta, ser han en ensam kvinna i bakgrunden. Hon håller på med att klä av sig. Plötsligt kommer hon närmare fönstret och då ser han henne bättre; Hon är storväxt och en smula rund över ryggen, som av tungt arbete, men hon är ung, mycket ung. Hennes byst har ännu ej angripits av barnsängar och ålder, den har en stark och frisk arbetarkvinnas yppiga och väl utvecklade former. Hon klär av sig långsamt, med en ung kvinnas intresse för sig själv och sin kropp. När hon står i linntyget sträcker hon provande på sig, liksom för att undersöka om allt är som det skall vara; sedan löser hon upp håret. Hennes vita axlar sticka bjärt av mot den svarta hårmassan. Under en minut står hon därefter stilla och drömmande framför en spegel, så gör hon en

smeksam rörelse mot sin egen bild och drar sig undan i rummet. Strax efteråt slocknar ljuset – – –

Kungen suckar stilla. Det är det första tecknet till att något som hittills slumrat inom honom, börjat vakna och leva upp. Han går och lägger sig på sin soffa och stirrar åter mot taket, men nu har hans ögon en annan glans – – –

Han drömmer. Han ser sin barndoms gröna ängar kring det kungliga jaktstället, han ser blommorna och molnskuggorna som rusa fram över fälten, han hör fåglarna och bäckarna och suset från skogen, den stora, mörka skogen som han längtade att få jaga i. Bilderna rullas upp på minnets duk. Han återupplever sin ungdoms hetsiga dådlust, såsom något främmande, halvt sublimt, halvt löjligt, han ser ynglingen som leker statsman i privatvåningen hos modern, och till sist ser han den unge kungen, som icke är statsman ens i ministerrådet. Illusionerna ramla omkring honom. Han reser ur landet i hemlighet och inkognito för att roa sig, men finner ej nöjet någonstans, endast snikna män och kvinnor, som genomskådat hans nom de guerre och bereda sig att slå mynt av hans oerfarenhet. Sjuk in i själen återvänder han för att statera vid de nationella högtiderna, som hans ministrar ställa till med – – –

Han har förlorat sitt liv.

– – –

Om morgonen när Jules kommer in, frågar han honom:

– Vad är det egentligen för människor vi bor ibland?

Och Jules svarar:

– Det är folk utan anständighet och blygsel, ers majestät, råa varelser som alltid luktar av nånting – – –

Kungen sluter ögonen till tecken på att samtalet är slut. Han förstår att kammartjänaren ännu lever kvar i det förflutna och alltjämt betraktar honom som personifikationen av "l'ancien regime", det upphöjda som är för fint att betrakta det naturliga.

När tjänaren burit undan den kalla maten och plockat i ordning litet grand, går han ut på sin dagliga expedition, för att söka gömda rojalister – – –

Men kungen reser sig och går hastigt fram till fönstret. Det blir en stor besvikelse. Dagsljuset ute gör att det verkar mörkt bakom fönstren på andra sidan, mörkt och livlöst. Nu finns det ej mera något liv eller några hemligheter att upptäcka därborta. Huset är dagsstill. Väggarna tiga. Nere på gården leka några barn, och en hundvalp, det är allt. Stundom kommer ett slarvigt klätt fruntimmer ut ur en av gårdsdörrarna för att tömma en sophink. Kungen ryser när han ser en sådan varelse med kropp och ansikte härjade av ett livslångt tungt arbete. Han lutar sig mot väggen, och med armarna i kors över bröstet väntar han att få se ett livstecken bakom det fönster, som under gårkvällen fånglade hans uppmärksamhet – – –

Han behöver ej vänta så länge. Rutan slås upp och en gammal gubbe visar sig i öppningen; lutad mot fönsterposten tänder han sin pipa och bolmar ut stora rökmoln. Han kisar förnöjt, som en åldrig hankatt, mot himlen och tycks njuta obeskrivligt av tillvaron. När han låter sina rinnande gammalmansögon spela

mot fönsterraderna, ger kungen vika för ett djärvt infall. Han viker undan gardinen och stående så att ingen annan kan se honom, försöker han med vinkar och miner göra klart att han vill tala med gamlingen. Denne får se honom och gapar först av förvåning, men gör sedan tecken till att förstå, och försvinner ur fönstret – – –

En stund efteråt hör kungen hur han pustar i trappan. Han går och öppnar, och inseende sin skyldighet i ett sådant här fall, gör han ett tafatt försök att vara artig:

– Stig in, stig in. Var så god – – –

Mannen stiger verkligen på. Han ser sig omkring med en blandning av ogenerad fräckhet och häpnad. Men plötsligt går det upp ett ljus för honom.

– Ah, säger han, du hör till flyktingarna? Och så fortsätter han, ivrig att utplåna den glimt av fruktan som trängt fram i kungens drag: Men var inte rädd för mig, du. Jag ger fan i politiken – – –

– Det är sant, svarar kungen sorgset, men mitt liv är inte värt så mycket. Jag har hållit mig gömd här i två månader utan att ha en enda mänska att prata med – – –

– Stackars djävul!

Utropet kommer ur djupet av gubbens hjärta. Han grinar upp sig av medlidande och skrockar djupt, som en man vilken ständigt går halvrusig; sedan blir han tankfull en halv minut, varpå han plötsligt vänder om och rusar ut. Kungen hinner knappt samla sig, förrän han är tillbaka, utrustad med en flaska brännvin och en kortlek. I sin översvallande välvilja tål

han inga protester, vilka han betraktar som falsk blygsamhet, utan rustar omkring som en galning och plockar fram allt kallskuret han kan finna, och dukar opp. Nu skall det bli fest! Det här är ju ett riktigt välförsett råttbo!

Kungen är hjälplös i händerna på denna människa, som trots sin ålder spritter av livslust och gott humör. Det dröjer ej många minuter förrän de båda männen sitta mittemot varandra och supa och äta. Gamlingen pratar i ett sträck om allt mellan himmel och jord, från smörgåsbordet till revolutionsregeringens göranden och låtanden. Han tycks känna hela världen, och en hel del utanför densamma, ty i sin ungdom var han medlem i en astronomisk studiecirkel. Han har en gång varit arbetskamrat med den nye, eller rättare, den förste presidenten, en "bussig grabb" för resten – – –

Och kungen rycks med. Han får eld i blodet av den starka och ovanliga spriten. Det flammar för hans ögon, det susar och sjunger i hans öron, hans gester bli långa och vidlyftiga. Gång på gång skakar han hand med gamlingen och kallar honom: "min ende vän" eller "gamle krutgubbe"; och gubben svarar: – Tyst, pojkvasker, inga öknamn! Och så skrattar de båda två så att glasen klirra på bordet. Det blir inga spel av, ty där finns för mycket att prata om, och när kungen talat sig upp till den höjd där man tycker sig kunna övervinna allt, lutar han sig fram och säger ivrigt:

– Du har en dotter, säg? Och då han fått en jakande blick till svar, fortsätter han: Jag har sett

henne om kvällarna. Hon är den vackraste kvinna jag funnit. Jag älskar henne – – –

Han lutar sig nu ända fram under gamlingens luktande ansikte:

– Hör du, för henne över till mig i kväll, i morgon

– – –

Gubben skrattar endast, ty han tar det hela för ett skämt. Nej, försök inte med den – – –

Men kungen springer upp på golvet. Han blir hetsig av iver och fruktan, och en smula vrede. Först är han ond för att han ej blir tagen på allvar, men sedan faller han in i att bönfälla, vädja och gilja till en nyfödd, men varm och uppriktig vänskap. Till sist river han upp sig själv och blottar hela sitt inre. Han visar att hjärtat ändå är rött – – –

Så småningom tvungen att tro på allvaret hos den andre, skakar gamlingen endast på huvut och svarar:

– Du är galen. Det är omöjligt – – –

Då faller kungen ihop på en stol och säger nästan halvsnyftande för sig själv:

– Och ändå är jag i alla fall en kung – – –

Gamlingen skrattar åter.

– Det är jag med ibland. Det är vi allihop när vi bli fulla – – –

Men kungen är ej med honom längre. Han har i ansiktet återfått sitt drag av att vara en förlorad människa. Minnets duk börjar åter rullas upp. Med en våldsam intensitet står det plötsligt för honom vad allt han gått miste om i livet; ungdomens lidelse, manna-ålderns lust och styrka. Han känner med en nästan hemsk skärpa vad det är, allt det han förlorat och

försummat. Utnyttjande sin sista gnista av hopp och viljekraft rusar han upp. Han springer till chiffonjén och tar fram allt det som hans trogne kammartjänare räddat undan skeppsbrottet och statskatastrofen, en kungs sista rikedom – – –

– Se här, väser han, allt detta är ditt om du ger mig din nyckel, och själv håller dig undan i kväll – – –

Gamlingen drar djupt efter andan. Han är en hederlig själ på sitt sätt, men inför möjligheten att vinna en förmögenhet tappar han sin smula förnuft. Bytet är snart gjort. Gamlingen är stel i ansiktet, kall och fientlig. Han är icke vän med den, som han säljer sin dotter åt. Innan han går säger han:

– Ni kan lita på mitt ord. Jag skall vara borta i kväll, men – – – och hans ansikte blir hånfullt, akta er så att ni inte får ett kok stryk av henne – – –

Han går.

Strax efter återkommer kammartjänaren, men då har kungen redan egenhändigt gjort i ordning, så att han märker ingenting. Dessutom skälver han av glädje, spricker nästan av nyheter.

– Ers majestät, säger han. Jag har funnit de våra. Det är ett par hundra officerare i en sammanslutning, en hel del tjänstemän också, och ute i landsorten finns det massor av anhängare – – –

Kungen sluter ögonen och drömmer om kvällen.

– Hör, ers majestät. Allting är redan organiserat för ett uppror. Snart skall ers majestät åter vara i besittning av sitt rike och sin makt. I kväll skall jag gå och föra hit centralkommittén – – –

– Ja, ja, det är bra, min käre Jules; tala bara inte så mycket, säger kungen med uttråkad röst. Han vill vara ensam. Kammartjänaren märker det och går ut i köket för att drömma om den kommande återuppståndna härligheten, medan hans herre ligger på sin soffa och, även han, drömmer om något som skall återuppstå: ungdomen – – –

Plötsligt reser han på sig och ropar in Jules.

– Du kan få raka mig, Jules, säger han.

– Tack, ers majestät, svarar tjänaren. Han ser redan den nya tiden blänka och lysa i rakknivsklingan

– – –

– – –

Så fort tjänaren avlägsnat sig, stiger kungen upp. Han är i aftondräkt, han sticker en blomma i knapphålet, och minns sina friarfärder till de lätta damerna i Monte Carlo. Han kastar kappan över axlarna och går ut. Snart har han sneddat gården och kommit in i den andra uppgången. En, två, tre, fyra trappor. Här är det. Han stiger in.

Flickan, som verkligen är ensam, tar emot honom med förvånad min. Hennes, redan förut av spiselvärme röda ansikte, blir ännu rödare. – Vad vill ni? frågar hon. Kungen kan ej svara, Något i hans bröst arbetar sig upp i strupen. Det är nervositet och överretning, en alltför högtspänd känsla, som söker sig utlopp i gråt. Och plötsligt störtar han ner framför henne, och omfamnande hennes knän, mumlar han vansinniga ord av lidelse och lycka; han förklarar och biktar, ber om förlåtelse och tigger i samma andedrag

– – –

Flickan ser oförstående på honom, men sedan ljusnar det i hennes klumpiga ansikte. Hon ler ett gåtfullt leende – – –

– Ni är kungen, säger hon.

– Ja. Han reser sig för att ta mot sin dom, men den kommer ej. Flickan ber honom sitta ner och går själv ut i tamburen. Han hör henne telefonera, men uppfattar ej vad hon säger, och bryr sig heller ej om det. Han är glad för att han icke blivit bortkörd, han är lycklig för att han får stanna i hennes närhet – – –

Så kommer hon in igen, Hon sätter sig på sängen med händerna vilande i skötet, grov och stark, med något av urmodern i sitt utseende, oförmögen att fatta riktigt den lidelse hon uppväckt, men väntande att någonting skall ske. Kungen går till henne, och vilar huvudet i hennes knä. Han suckar, både av lättnad och ett nytt tvång, inifrån sin natur, och då tar alldeles ofrivilligt hennes instinkter ut sin rätt, så att hon smeker hans panna, hans hår, hans kinder. – Stackare, säger hon, vilket fint skinn du har. Hon böjer sig ner och kysser honom. Kungen ser upp, ler tacksamt och beslöjat och viskar: – Jag har kommit hem, äntligen – – –

Han känner hennes värme strömma emot sig, hennes natur går in i hans. Det han hela sitt liv hållit på att avlägsna sig från återfinner han nu. Minuterna gå, och det är som en dröm, att han känner den stora ro, stillheten, lyckan, förnöjsamheten. Här bortom finns intet. Här är början och slutet. Hela hans liv med nuet, framtiden och det förflutna rinner samman i

detta enda ögonblick. Det är lyckan. Han vet ingenting annat – – –

Som i en dröm hör han människor komma och skrika runtomkring.

– Det är kungen! Det är kungen!

Undrande och frågande lyfter han sitt drömtyngda huvud ur flickans knä och ser upp. Hennes ansikte är triumferande och håfullt. När han möter hennes ironiska blick, splittras hans känslvärld. Han nästan hör hur det brister i bröstet. Han störtar upp, och ser en massa röda soldater omkring sig, och då han gör en instinktiv rörelse att värja sig, skjuter någon.

Det var nog icke så illa menat, men det tog bra

– – –

Kungen lutar sig mot väggen och sjunker sakta ihop. Han ser på flickan och tycks vilja säga: tack för din judaskyss; den var ändå min lycka – – – Och i sista ögonblicket blir hans ansikte som förklarar. Han säger högt och tydligt:

– Var jag verkligen värd så mycket hat?

Han dör nöjd.

Men på andra sidan, vid ett upplyst fönster, stå Jules och två andra män och darra av sorg och förtvivlan när de se sin konungs och sina förhoppningars slut – – –